

Vestfold og Telemark
FYLKESKOMMUNE

**Sveins gate 15,
gbnr 3020/2108,
Larvik kommune**

**Dokumentasjon til
fredningssak**

Innhold

1. Innledning – begrunnelse for fredning	3
2. Beliggenhet og kort beskrivelse av Sveins gate 15, Larvik.....	4
3. Områdets historie	7
4. Eiendommens historie	9
5. Om familien Sachnowitz og deres historie	12
6. Historisk kontekst	27
7. Fredningsobjektene. Del 1. Epletrær, hovedbygning eksteriør, garasje, portene og hagen.	29
7.1. Innledning	29
7.2. Epletrærne	29
7.3. Hovedbygningen	33
7.3.1. Eksteriør	33
7.3.2. Endringer i eksteriør:	37
7.4. Garasjen.....	41
7.5. Portene	43
7.6. Hagen/Områdefredningen	44
8. Kildehenvisninger	46

1. Innledning – begrunnelse for fredning

I forbindelse med Riksantikvarens satsing på nasjonale minoriteters kulturminner, er et utvalg av kulturmiljøer etter den jødiske minoriteten i Norge valgt ut for fredning. Bakgrunnen for denne nasjonale satsingen er en kartlegging av fredete kulturminner i Norge fra 2011, der det ble avdekket at svært få kulturminner knyttet til nasjonale minoriteter var representert på fredningslisten. Som et ledd i fredningsstrategien skal Riksantikvaren løfte frem og øke kunnskapen om nasjonale minoriteters kulturminner og frede et utvalg av disse. Kulturminnene som velges ut til fredning skal være representative for jødisk liv og historie i Norge og bidra til å ivareta jødisk historie i en europeisk sammenheng.

Villaen i Sveins gate 15 i Larvik ble oppført av Israel Leib Sachnowitz i 1922/23. Israel Leib Sachnowitz hadde flyktet fra Russland i 1907 og endte opp i Larvik. Han startet Larvik ekvipasje og var gift med Sara, født Lahn. Sara flyktet antakelig sammen med sine foreldre fra Litauen til Norge i 1906. Begge var jøder. Sara døde i 1939. Sammen hadde de åtte barn.

I april 1940 ble Norge okkupert av Tyskland. Familien Sachnowitz ble deportert 26. november 1942 og 25. februar 1943. Alle ble sendt til Auschwitz. Kun Herman Sachnowitz overlevde og vendte tilbake til Larvik. Han overtok sitt barndomshjem, Sveins gate 15, og bodde der til han solgte det i 1965. Israel plantet et epletre for hvert av barna, Martin, Elias, Samuel, Rebekka Rita, Marie, Herman, Frida og Frank, i hagen. Alle epletrærne er bevart og bærer ennå frukt.

Sveins gate 15 er et godt bevart eksempel på en bolig for en jødisk familie. Eiendommen er et vitnesbyrd over hvordan en jødisk familie i en norsk småby, ble offer for norsk holocaust under 2. verdenskrig. Deres liv ble dramatisk endret i april 1940, og gikk fra at de var aktive medborgere i byen, til at alle, unntatt Herman, ble drept i konsentrasjonsleir.

Eiendommens verneverdier er knyttet til at dette var bolig for Larviks eneste jødiske familie og oppført av og for dem.

Herman Sachnowitz' bok om hans opplevelser under 2. verdenskrig har en betydelig plass i norsk litteraturhistorie, som et viktig vitnesbyrd på de grusomheter mange millioner mennesker opplevde.

I boka trekkes stuen hjemme i Sachnowitz' hjem spesielt frem. Det samme gjør epletrærne. Minnene etter Herman Sachnowitz' liv er også vurdert som verneverdige objekter som skal tas vare på for kommende generasjoner. Det eneste bygget Herman Sachnowitz fikk oppført var garasjen. Det fortelles at han var glad i biler. Samtidig med garasjen satte han opp portene ut mot gata.

Epletrærne får i dag en symbolverdi utover det at de var plantet av den jødiske faren for hans barn. Trærne representerer liv som ikke fikk leve, men som allikevel lever litt videre i trærne. Hver og én hadde sitt tre, som fremdeles lever og bærer frukt.

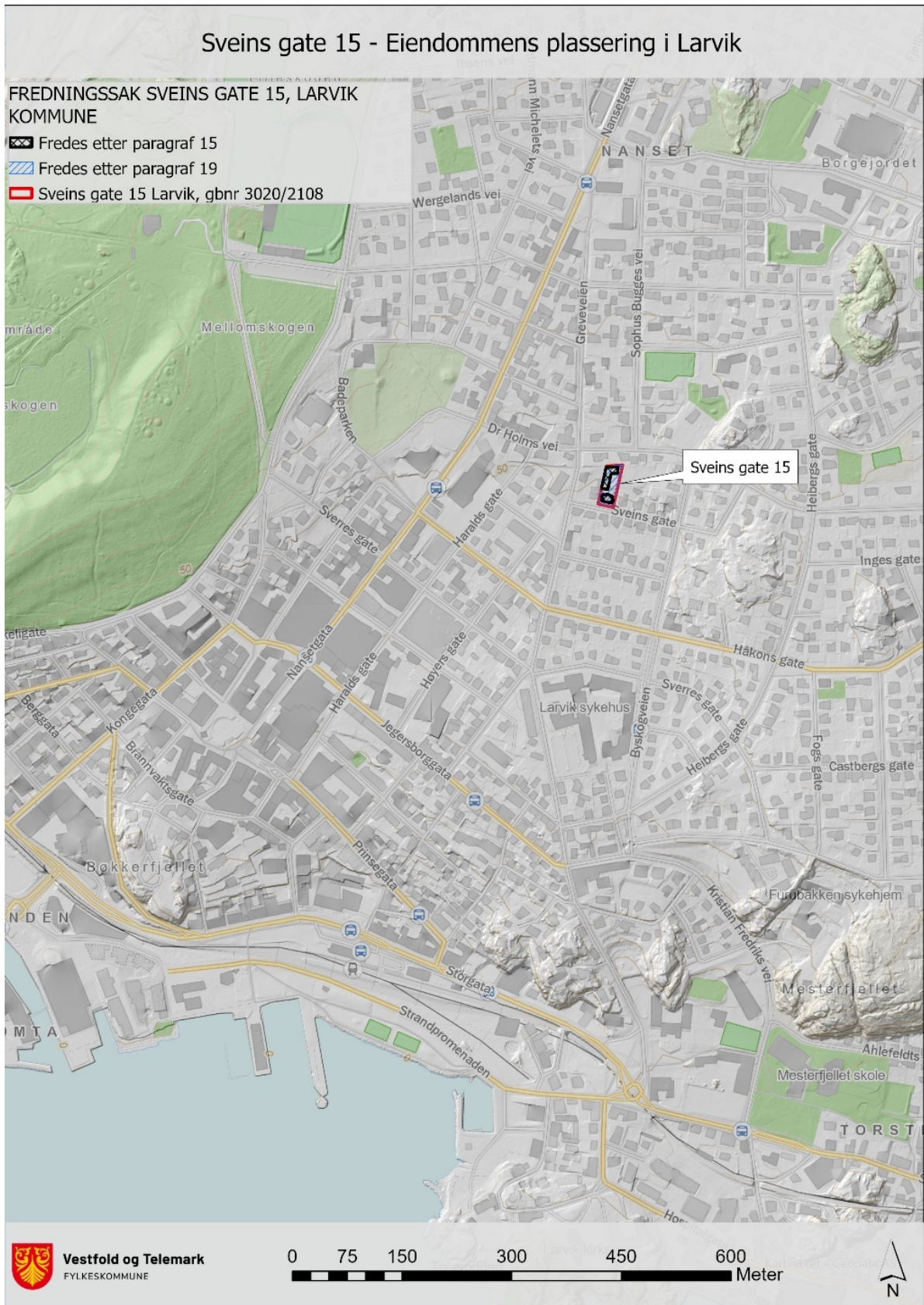
Summen av hovedbygningen, trærne, garasjen, inngangsporten og eiendommen som sådan, gir en sterk opplevelse. Anlegget har stor opplevelsesverdi og formidlingsverdi. Kunnskapsverdien knyttes til minoritetshistorien og krigshistorien, men også til personalhistorie; historien om den jødiske familien som ble drept og historien om Herman, som så det som sin plikt å fortelle om det som skjedde i konsentrasjonsleirene til folk i ettertid.

Bevaring av epletrærne er vesentlig i fredningen. Trærne er i dag livskraftige, takket være eiernes skjøtsel og jevnlig vedlikehold. Alle trærne er ulike sorter, men vi vet i dag ikke hvilke sorter dette er. Det er et mål at trærne skal få leve så lenge som mulig, selv om de ikke bærer frukt. Når et tre må erstattes med nytt, skal det benyttes samme sort. Det er derfor viktig å få sortsbestemt epletrærne. Det er også viktig å opprettholde dagens form med bred krone.

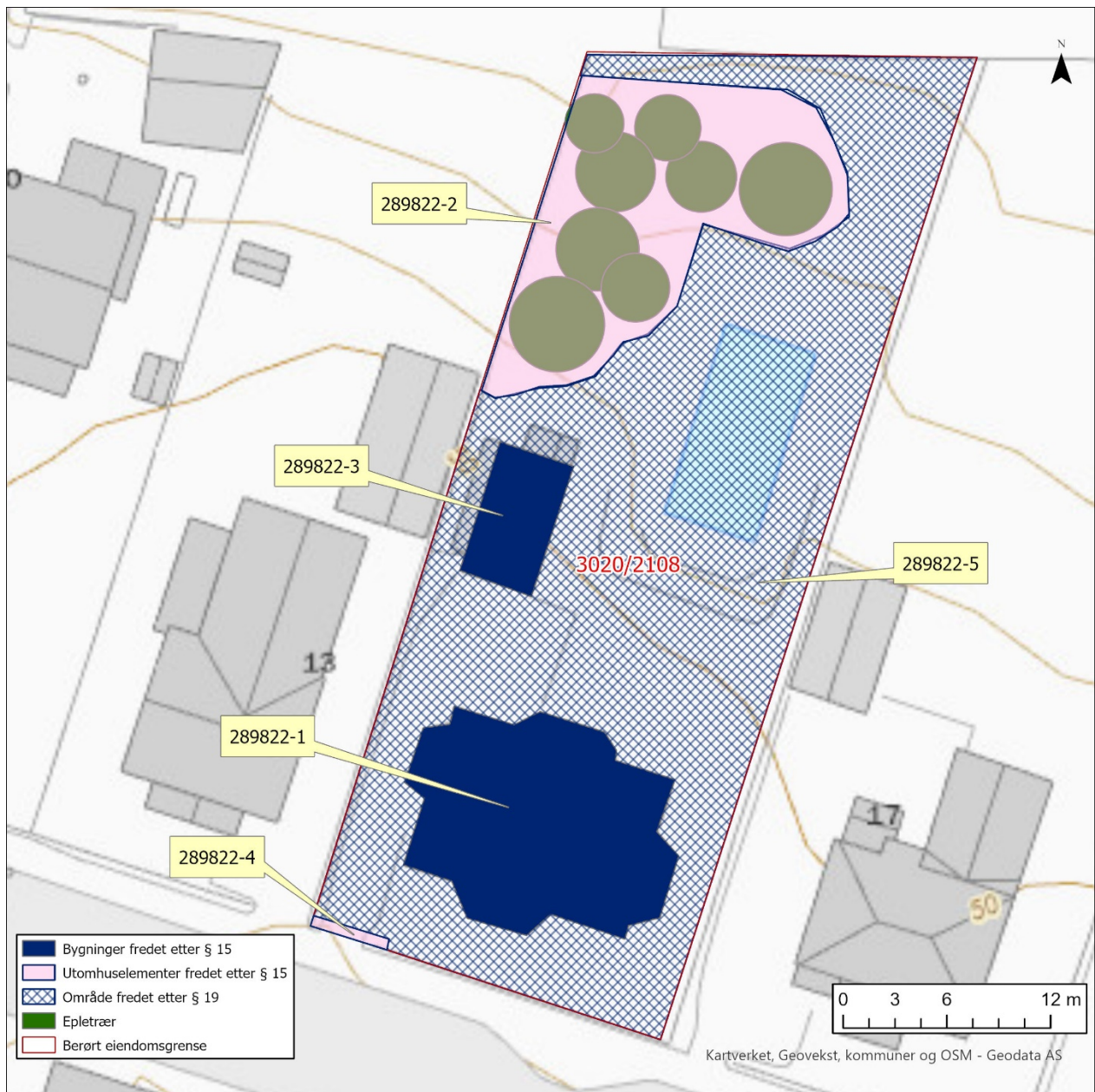
2. Beliggenhet og kort beskrivelse av Sveins gate 15, Larvik

Sveins gate 15 ligger i et villaområde, Byløkka, like nord for Larvik sentrum.

Sveins gate 15, gnr./bnr. 3020/2108 ligger i Larvik by, Larvik kommune. Eiendommen eies av Berit Ingrid Rustenberg og Petter Helge Knutsen. Eiendommen ligger i uregulert område, som i kommunedelplan for Larvik by 2021–2033 er merket til boligformål. Bygningen er merket på kommunens temakart som bygg med antikvarisk verdi og har bestemmelser om bevaring i kommunedelplanen.

Figur 1 Kart som viser eiendommens beliggenhet i forhold til Larvik by

Figur 2 Fredningskartet over eiendommen Sveins gate 15

3. Områdets historie

Byløkka var den siste gjenværende av de gamle byløkkene ovenfor Larvik by på begynnelsen av 1900-tallet. Byløkka ble regulert i 1911 og utbygd de nærmeste årene etter dette. Etter byutvidelsen i 1874, gikk grensa mellom Larvik by og Hedrum i Sveins gate 15s eiendomsgrense mot nord, i Dr. Holms vei (parallellgata nord for Sveins gate). Utbyggingen kjennetegnes av at området ble bygd ut med trehus, for det meste eneboliger/villaer, og jo lenger opp desto større tomter.

Sveins gate kjennetegnes av villaer i jugendstil hvor hovedbygningen er lagt ut mot gata med en liten forhage, mens hagene strekker seg på baksiden av dette. Villaene er velbevarte og ligger nokså tett. Ingen av de opprinnelige villaene er revet slik at området fremstår som et intakt villamiljø fra begynnelsen av 1900-tallet.

Figur 3 Sveins gate 1923/1924. På bildet er tre jenter som bodde i gata. Fra venstre Sigrun Christiansen, Miriam Gjestrum og «Maja» Marie Sachnowitz. Privat fotografi fra eierne Rustenberg/Knutsen

Fra midten av 1800-tallet var Larvik by i stor vekst. Selv om sjøfarten etter hvert trengte mindre arbeidsfolk, var hvalfangsten viktig. Det var både treforedling og annen industri og i selve byen ble det

produsert både brennevin og tobakk. Turismen var også viktig for byen og det første kurbadet ble etablert i 1877. Det var dampskipsanlegg i havna fra rundt 1850 og på slutten av 1800-tallet kom det rutebåt to ganger om dagen. Alt dette førte til mer aktivitet, flere folk, behov for varer. Det ble stadig flere innbyggere i Larvik og byen vokste og måtte utvide sine grenser.

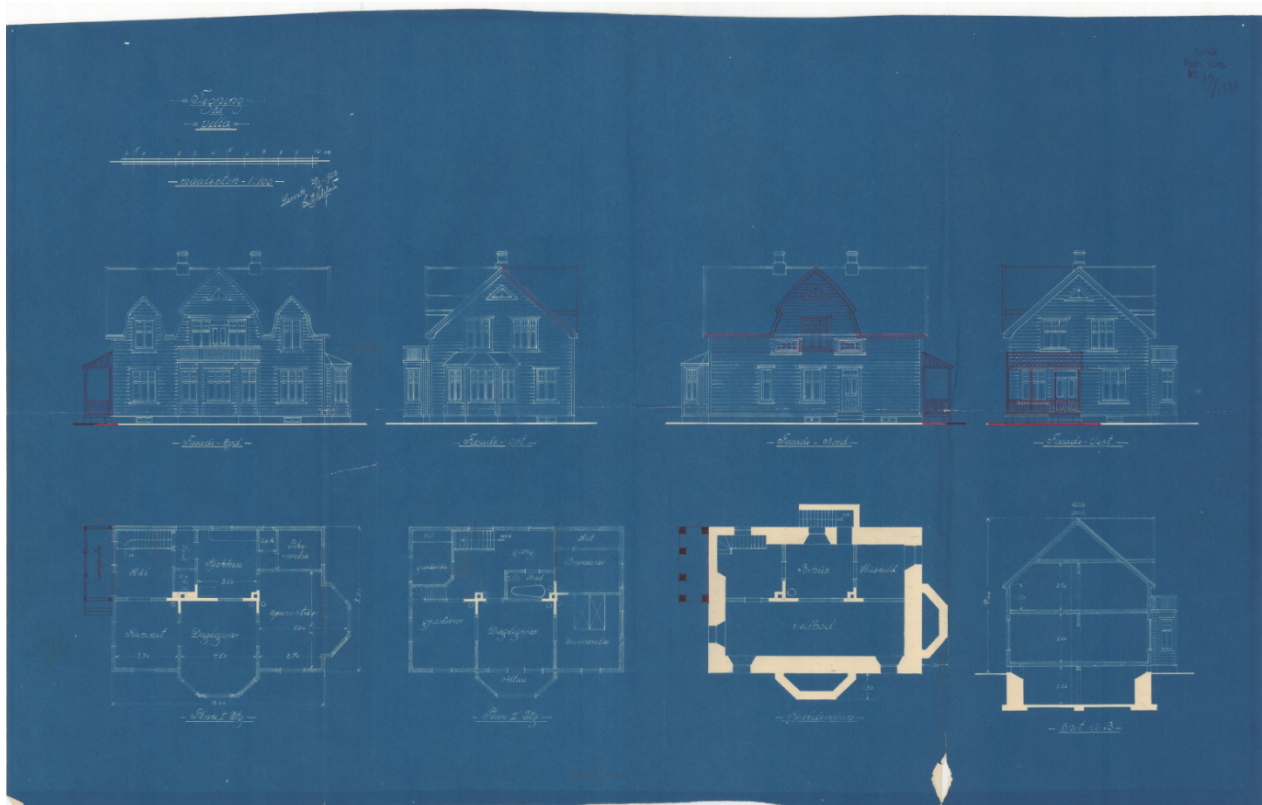

Figur 4: Fotografi av det nyanlagte Sveins gate og krysset Sveins gate/Byskogveien i forgrunnen. Postkort poststemplet i 1925, men bildet er antakelig noen år eldre. Kilde: Larvik A-Å side 75.

Sveins gate og byløkka ble altså utbygd fra tida etter 1911 til før krigen. I folketellinga for 1920 er det 11 adresser for Sveins gate; det er altså 11 av husene i Sveins gate som er bygd. I gata bor det en stor overvekt av håndverksmestere/håndverkere; 7 av husene eies av håndverkere. Øvrige yrkesgrupper er konduktør, 2 lærere, og 1 tollkontrollør. I 5 av husene bor det losjerende som enten er i familie med eierne eller som er lærlinger. 3 av eiendommene består av to hushold, antakelig er husene da delt i 1. og 2. etasje. Oppsummert kan vi si at gata er bebodd av middelklasse som vi må anta hadde bedre økonomi enn vanlige arbeidere.

4. Eiendommens historie

Tomta i Sveins gate 15 ble skilt ut fra matrikkel nr 789a, Larvik by, i 1917 og grunnen er registrert opprettet i 1918 i grunnboka. Tomta var da eid av lærer Ketilsson, som på ett eller annet tidspunkt før 1922 må ha solgt eiendommen til Israel Sachnowitz. I 1922 sendte Israel Sachnowitz tegninger og byggesøknad til Larviks Bygningskomisjon. I juli 1922 stod grunnmuren ferdig og det var byggmester Carl Arnesen fra Larvik som bygde huset. Familien Sachnowitz bor i Sveins gate i 1923, fordi det da viser seg at bygningen ikke er oppført i tråd med vedtatte tillatelse. Det er oppført en balkong i 2. etg mot Sveins gate, som godkjennes etter at den er bygd. I tillegg er det tegnet inn et overbygg over inngangsdøra mot vest.

Figur 5 Byggetegninger av Sveins gate 15, 1923. Endringer fra opprinnelig søknad markert med rødt.

Hustegningen, datert 27.04.1922, er signert Sv. E. Nilsen.

Kristian Hunskaar (*historiker, kilde Du vet du er fra Larvik når... Facebook*) har sett på eiendommens eierforhold før 1942 og har gjengitt følgende: 12. september 1922 solgte Ivar Ketilson Sveins gate 15 til fru Sara Sachnowitz for kr 4 250. I skjøtet tituleres hun som «indehaver av Larvik Ekviperingsmagasin». Fru Sachnowitz solgte straks, ved skjøte datert 14. september 1922, videre for samme sum til A/S Sveinsgt. 15. Dette var et selskap stiftet av overrettssakfører Ahlert Hysing, byggmester Carl Arnesen og Ivar Heggedal, og selskapets virksomhet skulle være «drift og bebyggelse av eiendommen Sveinsgt. 15». Selskapet tok videre opp to lån på til sammen kr 15 500,- hos nevnte byggmester Carl Arnesen mot pant i eiendommen, samt påstående og senere påstående bygninger. På nyåret 1923 lånte A/S Sveins gt. 15 ytterligere kr 20 000,- av Aron Lahn, som fikk fjerdeprioritets pant i eiendommen og bygningene. Forsikringsverdien på bygningene oppgis å være kr 48 000,-, så da var det vel dekning for alle lånene. Aron Lahn var formodentlig bror av Sara Sachnowitz hvis pikenavn var Lahn. Fra 1. januar 1923 leide A/S Sveinsgt. 15 eiendommen bort til fru Sara Sachnowitz for en periode på ni år, med opsjon på ytterligere ni år. Den årlige leiesummen ble satt til kr. 3 560,- som skulle betales forskuddsvis med halvparten 1. januar og halvparten 1. juli. Leiekontrakten var datert 22. desember 1922, men ble ikke tinglyst før 6. november 1923. Avviklingsstyret i A/S Sveinsgt. 15. solgte Sveinsgt. 15 til Elias Sachnowitz ved skjøte datert 14. februar 1938 (tinglyst 13. oktober 1941). Kjøpesummen var kr. 24 500,- som ble oppgjort ved at kjøperen overtok obligasjoner for kr. 19 770,- og betalte resten kontant. Overdragelsen hadde skjedd allerede 1. oktober 1935.

Ved skrivelse datert 27. oktober 1942 (dagen etter arrestasjonene av mannlige jøder) ble eiendommen beslaglagt etter ordre fra politimesteren i Larvik. Dette dokumentet ble i sin tid tinglyst, men synes siden å være slettet fra pantebøkene. Ved melding 4. mars 1943 ble eiendommen inndratt til fordel for statskassen i medhold av lov 26. oktober 1942. Etter krigen ble beslagleggelsen og inndragelsen kjent ugyldig og Herman Sachnowitz fikk 11. mars 1946 skjøte på eiendommen fra skifteforvalteren i Elias Sachnowitz dødsbo.

Epletrærne ble antakelig plantet på 1920-tallet. Herman Sachnowitz forteller i sin bok «Det angår også deg» at faren plantet et tre for hvert av barna i Sveins gate 15. Da Sara døde i 1939 plantet han et tre for henne også; dette var antakelig et av de andre frukttrærne som også står ennå.

Familien Sachnowitz bodde i Sveins gate frem til en gang i 1941. Herman Sachnowitz skriver i sin bok at «en dag kom de og hentet møblene våre. Det var tyske SS-folk og norske nazister. Til slutt ble huset beslaglagt, til tysk kommandantbolig.»

Det er ikke klart når den tyske okkupasjonsmakten tar Sveins gate 15 til sin besittelse. Det er tydeligvis før NS-regjeringen 26. oktober 1942 vedtok loven om at all formue som tilhørte jøder skulle tilfalle den norske stat. To annonser i Østlandsposten viser at Ortskommandanten har tatt bygningen i bruk i mai og juni 1942. Den 28. mai annonseres det i Østlandsposten at det er «Tysk utstilling i Larvik». Mens den 9. juni meddeles det at Ortskommandantur Larvik flyttet fra Farris Bad til Sveins gate 15.

Figur 6 Annonse i Østlandsposten 28. mai 1942. Kilde: nb.no

Figur 7 Annonsen fra Der Orstkommandant i Larvik 9. juni 1942 i Østlandsposten, Kilde: nb.no

Det er imidlertid kilder på at Sveins gate 15 var Casino eller møtested for tyske soldater etter 1942. I ett av brevene som Hermans advokat Knut Leines sender til *Tilbakeføringskontoret for inndratte formuer* i 1947 skriver han at eiendommen ble brukt av tyskerne som bordell. En muntlig beretning fra en av naboene i Sveins gate bekrefter denne historien. Naboen leide på 1970 tallet av en eldre dame som også bodde i Sveins gate under krigen, og hun hadde fortalt følgende: *Tyskerne kalte Sveins gate 15 «Kasino», og huset fungerte som et møtepunkt for tyskerne. I Sveins gate nr 19 bodde byens helsesøster som het Nelly Sletholm. Hun observerte, og som helsesøster kjente hun til de ulike «damene/jentene» som ofte besøkte huset. Da krigen var slutt, skulle huset rengjøres. Nelly tok seg da en tur rundt i byen og hentet en del av disse. De utførte jobben, og skulle visstnok da slippe å bli barbert på hodet, slik «tyskertøsene» ble straffet.*

Det ser ut til at Orstkommandanten ikke bor i Sveins gate på slutten av krigen fordi det fortelles fra frigjøringen at Orstkommandanten oppholder seg i Storgaten 46, bygningen ved siden av Festiviteten i Larvik. Det fortelles om kapitulasjonen i 1945, hvor Milorg overleverer kapulasjonsbrev til Orstkommandanten natten 8, mai på denne adressen. Orstkommandanten kom da halvpåkledd inn i rommet. Muligens hadde Orstkommandaturen flyttet ut av Sveins gate 15.

Herman Sachnowitz overtok Sveins gate 15 da han kom hjem fra konsentrasjonsleir i 1945. Beslagleggelsen og inndragelsen ble kjent ugyldig etter krigen og Herman Sachnowitz fikk 11. mars 1946 skjøte på eiendommen fra skifteforvalteren i Elias Sachnowitz dødsbo.

I ektepakten datert 1. september 1948, mellom Herman og Paula Sachnowitz står at Sveins gate er hennes særeie.

Paula Sachnowitz solgte Sveins gate 15 i 1966 til Sigmund Thygesen. Datter Sissel Thygesen Grøtterød kan opplyse om at Herman bodde der noen år etter at de overtok huset. Han leide da et rom i 2. etasje.

Nåværende eier Berit Ingrid Rustenberg og Petter Helge Knutsen kjøpte huset i 1985.

5. Om familien Sachnowitz og deres historie

Familien Sachnowitz flyttet til Larvik i 1911. Da huset i Sveins gate 15 stod ferdig i 1922 flyttet familien Sachnowitz inn. Familien bestod da av faren Israel Leib Sachnowitz med kone Sara og de 6 barna Martin, Elias, Samuel, Rebekka Rita, Marie og Herman. To barn, Frida og Frank, ble født mens de bodde i Sveins gate.

Familien Sachnowitz var Larviks eneste jødiske familie.

Figur 8 Israel Leib Sachnowitz 1940. Fotografi fra Larvik museum, Vestfoldmuseene.

Israel Leib Sachnowitz var født 31. mars 1880 i Krasjapolja i Russland. Han kom til Norge i 1907 som flyktning. Han hadde i 1903 rodd over Østersjøen fra russisk kontrollert område til Sundsvall i Sverige. Han flyktet sammen med Salomon Plavnik som han møtte igjen på DS «Donau». I Russland hadde han tjenestegjort i militæret som trompeter, og han var utplassert ved en avdeling i Finland. I folketellingen for 1910 oppgis han med bosted i Fredensborgveien 41 b, Kristiania, men med oppholdsted Larvik. Som yrke oppgis handelsmann. Han er i 1910 gift med Sara Sachnowitz. De har da fått sønnen Martin.

Figur 9 Sara Sachnowitz. Ukjent datering. Fotografi fra Hvalfangstmuseets fotoarkiv, Vestfoldmuseene.

Sara var født 15. juni 1884, mest sannsynlig i Klikol i Litauen. Hun var født Lahn. Hennes foreldre (Are (Aron) Ruwen (Ruben) Lahn og Fanny Mina Lahn døde begge i Oslo i 1929. Familien kom som flyktninger til Norge mest sannsynlig i 1906. Sara døde tidlig i 1939.

Figur 10 Martin Sachnowitz ca 1930. Fotografi utlånt fra Herman Sachnowitz' familie

Deres første sønn, **Martin** var født 10. oktober 1910 i Kristiania. De andre barna ble født i Larvik. Martin hadde folkeskole, middelskole og handelskole og var ekspeditør i familiens konfeksjonsforretning i Larvik. Han var flink i bridge og i 1941 vant Larvik bridgeklubb Norgesmesterskapet med Martin på laget. Han var en utmerket musiker og spilte trombone og kontrabass, og han var orkesterleder. I 1939 ledet Martin jazzorkesteret Harmony Kings.

Figur 11 Elias Sachnowitz. Fotografi tatt av Dimitri Koboloff. Fotografi fra Larvik museum, Vestfoldmuseene

Elias var født 1. oktober 1911. Elias var butikksjef for familiens tre butikker (fra snublestein.no). Han var aktiv i idrett og spilte fiolin.

Figur 12 Samuel Sachnowitz. Fotografi utlånt av Herman Sachnowitz' familie.

Samuel var født 8. desember 1912. Han var dyktig i sjakk og bridge og interessert i sang og musikk. Han hadde en tilbaketrukket personlighet og beskrives av broren som følsom.

Figur 13 Rebekka Rita Sachnowitz. Juli 1930. Fotografi fra Larvik museum, Vestfoldmuseene

Rebekka Rita var født 2. august 1915. Rita gikk på middelskole og handelsskole og var kontordame av yrke. Hun var glad i musikk og dyktig på piano. Hun drev med turn i Larvik Turn og var innvalgt i styret i turngruppa.

Figur 14 Marie Sachnowitz. Fotografi fra Jødisk Museum Oslo

Marie var født 11.april 1919. Marie var svært musikalsk med en nydelig sangstemme og hun spilte også piano. Det er flere avisomtaler av Maries opptredener i Larvik før 1940. Hun var vakker og deltok i 1938 i kåringen av Bøkeskogprinsessen hvor hun ble valgt til en av fire terner som paraderte gjennom Larvik sammen med Bøkeskogprinsessen. Marie var turner i Larvik turn. Hun var forlovet med Idar Israel Paltiel og de skulle gifte seg sommeren 1943.

Figur 15 Herman Sachnowitz. Fotografi fra Larvik museum, Vestfoldmuseene

Herman var født 13. juni 1921. Han drev med teater og spilte trompet i byens korps, og han var med i orkesteret Harmony Kings.

Figur 16 Frida Sachnowitz. Fotografi utlånt fra Herman Sachnowitz' familie.

Frida var født 21. juli 1923 og familien bodde da i Sveins gate 15. Frida var elev ved Larvik høyere almennskole. Hun var både sportslig og musikalsk. Hun var turner i Larvik turn og skal ha hatt en nydelig sangstemme.

Figur 17 Frank Sachnowitz. Fotografi utlånt fra Herman Sachnowitz' familie.

Frank var yngst og var født 8. februar 1925. Han var skoleelev og tenor i ungdomskorpset.

Familien drev forretningene Dressmagasinet og Ekko i Larvik. Israel Leib Sachnowitz kjøpte i januar 1911 forretningen John Aas av etterfølgeren Gudmund Aas. Dette var en damekonfeksjonsforretning og han ga forretningen navnet Larvik Ekviperings- og Manufaktur Magasin. Forretningen lå på Torget 4 i Larvik. I 1923 var forretningen utsatt for brann og to år etter byttet forretningen navn til Dressmagasinet AS. Eldre innbyggere i byen husker kjøpmannen Israel Leib Sachnowitz som «jøden på torget». Elias Sachnowitz startet opp Ekko – en kjole og utstyersforretning – i Prinsegata 8 i Larvik i 1935. Denne drev Herman videre etter andre verdenskrig. Fra 1937 drev Elias Sachnowitz også utstyersforretningen Ekko i Kammegaten 1 i Tønsberg. Her solgte han undertøy, strømper og stoffer.

Figur 18 Familien Sachnowitz sikrer butikkvindue til Ekko, 1940. Kilde: Per Nyhus fotosamling, Larvik museum, Vestfoldmuseene

I manntallet over stemmeberettigede i Larvik i 1937 finnes kun Elias og Martin fra Sachnowitz familien. Dette viser at foreldrene ikke hadde fått eller søkt norsk statsborgerskap. For å kunne stemme ved valg i 1930-årene måtte en inneha norsk statsborgerskap og ha fylt 23 år.

Figur 19 Klassebilde fra Larvik kommunale høyere almenskole, med Herman Sachnowitz, i bakerste rekke. Fotografiet er tatt like før krigen. Fotografi fra Larvik museum, Vestfoldmuseene

Barna i familien var aktive. De drev med idrett, bridge, sjakk og drama, og ikke minst med musikk. Et fotografi fra før krigsutbruddet viser Herman utkledd som kosakk i en lokalrevy. Han var i tillegg trompeter, noe som reddet livet hans i konsentrasjonsleiren. Martin var orkesterleder for jazzorkesteret Harmony Kings. De hadde sin offisielle debut på Roklubbens Ball i Sandefjord 2. juledag 1939. Bandet hadde eksistert gjennom hele 1939 under navnet Martins orkester. Harmony Kings spilte konsert i Bøkeskogen i juni 1940. De var da et orkester på 11 mann, med Martin som orkesterleder og på bass og trombone, Herman var med på trompet og Marie sang. Østlandsposten skrev i ettetid om Marie Sachnowitz: «*Det var et interessant bekjentskap. Hun er i besittelse av en meget vakker stemme som lett smelter sammen med musikken. Hun fikk veldig applaus for sine prestasjoner. Frk. Sachnowitz måtte kunne drive det vidt i denne genre. Aftenen i bøkeskogen i går var en av de store.*»

Figur 20 Larviksprinsessa 1938 med terner. Marie er nr 2 fra høyre. Kilde: Larvik museum, Vestfoldmuseene

Musikken var en viktig del av Sachnowitz familien sitt liv og hjemme om vinterkveldene sang de sammen. De fikk etter hvert et godt repertoar av sanger.

Figur 21 Larvik Orkesterforenings første konsert i Munken 1933 med en av Sachnowitz-sønnene på kontrabass. Kilde: Per Nyhus fotosamling, Larvik museum, Vestfoldmuseene.

Ungdommene og barna i familien Sachnowitz var ressurssterke og deltagende medborgere i Larvik by. De var tydelige i bybildet fordi de drev butikk. Og de var aktive innen musikk og idrett. I boka «Det angår også deg» forteller Herman «I vårt hjem hadde det vært sang og musikk så langt tilbake vi kunne huske. Far hadde spilt trompet som russisk militær i Finland, før han måtte flykte videre. Også på mors side hadde musikken vært flittig dyrket. Min eldste bror, Martin, var en talentfull trombonist. Elias spilte fiolin og Rita og Marie piano. Men det var, som tidligere nevnt, sangen Marie var mest kjent for. Frank spilte «tenor» i Ungdomskorpset og selv spilte jeg trompet, et instrument jeg hadde vært fortrolig med siden syvårsalderen. Alle hadde vi hatt det moro av å synge sammen når vi satt hjemme i stuene vinterkvelden. Vi sang flerstemmig, med Marie som solist, og til slutt hadde vi et rikholdig repertoar av viser, dansemelodier og mer seriøse sanger.»

Han forteller om et godt og trygt hjem som han drømte tilbake til da han satt i Auschwitz. Om mor og far lys levende tilbake i stuene hjemme. Og selvfølgelig om maten. Huset i Sveins gate nevnes flere ganger i boka, som et hjem han lengtet tilbake til.

Familien Sachnowitz bodde i Larvik i over 30 år. Ettermæle i byen er at dette var en verdsatt og respektert familie i Larvik.

Tysk okkupasjon av Norge og Larvik april 1940

Våren 1940 ble livet snudd på hodet for familien. Det tyske angrepet på Norge gjorde tilværelsen utrygg. Larvik var strategisk viktig for tyskerne. Larvik havn var den viktigste anløpshavnen for tyske forsyningskip, ved siden av Oslo. Hit kom tropper med soldater og utstyr fra Danmark. Og det tyske sikkerhetspolitiet, Aussendienststellen, hadde et av sine tjenestekontorer her. Som byens eneste jødiske familie kom familien Sachnowitz tidlig i tyskersnes søkelys. Allerede på forsommeren 1940 ble de utsatt for ydmykelser og trakassering. Vinduene på butikkene deres ble knust eller overmalt med anti-jødiske slagord som at *Jødene er skyld i krigen*. Israel Sachnowitz ble avkledd og en av sønnene ble tvunget til å trille ham fram og tilbake foran posthuset på Storgata i en trillebår. Vi må regne med at nazistene så det som ekstra effektivt at en jøde som drev klesbutikk ble sjikanert uten klær på seg. Eldstemann Martin måtte gi opp tilværelsen som jazzmusiker og orkesterleder fordi han gjennom hele 1940 og 1941 gikk inn og ut av fengsel. I løpet av et snaut år satt han 153 døgn i fengsel i Larvik. Her ble han snauklippet på den ene siden av hodet og tvunget til å marsjere fram og tilbake foran fengselet med et uladd gevær over skuldra.

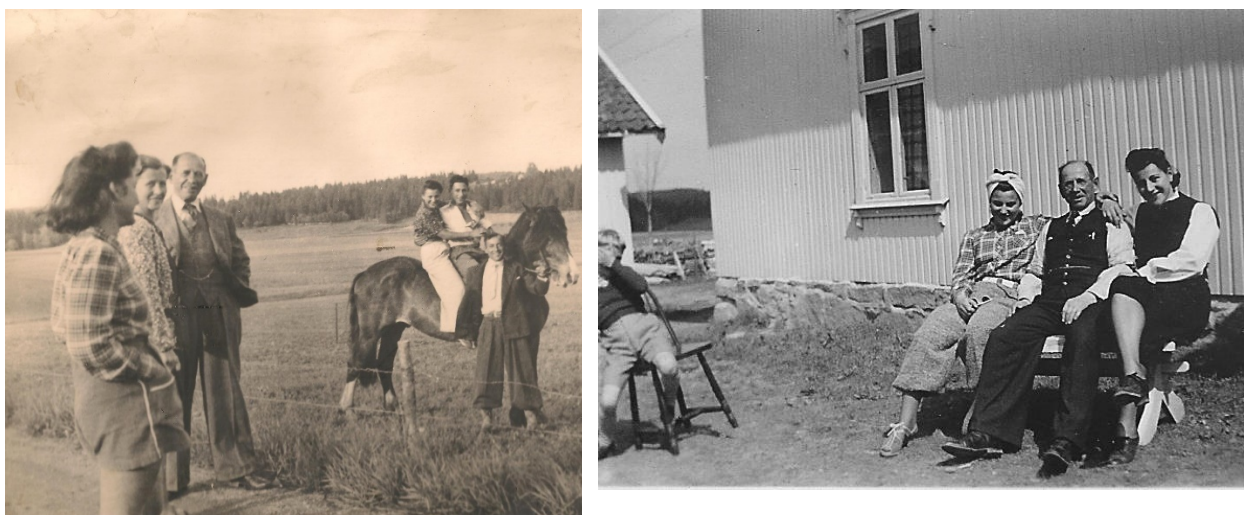
Figur 22 Fotografiet nederst til høyre viser vinduene på Dressmagasinet malt med hat-ytringer mot jøder. Kilde: Krigsår i Larvikdistriktet

Faren, Martin og Samuel ble arrestert og tatt til fange en av gangen. Den det gikk verst utover var Martin, han gikk ut og inn av fengsel hele 1940/41. Han ble arrestert første gang oktober 1940. Til sammen satt han fengslet 153 døgn i løpet av ett år.

Samuel satt et halvt år i fengsel i Møllergata 19 i Oslo. Familien fikk tilsendt klærne hans til vask. De var tilgriset og blodige og vitnet om tortur.

I 1940 kjøpte familien et gårdsbruk på Gjein i Stokke. Herman skriver at faren hadde kjøpt bondegården da han skjønnte det ville bli hett for oss i byen. Dette ble omtalt i NS avisen «Fritt Folk» sommeren 1940. «Bonde vær på vakt» het avisens lederartikkel. I den ble det betegnet som en skjensel å la bondebruk gå over i jødisk eie.

I et håp om å komme unna det tyske sikkerhetspolitiets skarpe blikk, flyttet familien Sachnowitz ut på landet. Vi vet ikke nøyaktig når de flyttet til Gjein i Stokke, men det ser ut til at det var i 1941. Det er en rekke fotografier fra den perioden de bodde i Stokke.

Figur 23 To fotografier fra livet på Gjein gård i Stokke. Fotografi utlånt av Herman Sachnowitz' familie.

I 1941 innførte NS et offentlig spilleforbud for jøder.

Deportasjonen

Israel og sønnene ble arrestert av lensmannen i Stokke den 26. oktober 1942 og de ble internert på Berg fangeleir utenfor Tønsberg. En måned senere ble de alle deportert med D/S Donau til Stetting og derfra til utryddelsesleiren Auschwitz. Ved ankomsten den 1. desember 1942 ble Israel sendt direkte til gasskammeret og drept.

Den 26. november 1942 ble Marie arrestert under den store aksjonen mot jødiske kvinner og barn. Hun ble deportert med D/S Donau samme dag. På skipet var også hennes far og brødre, samt forloveden Idar Paltiel. Hennes søstre var blitt arrestert samme dag, men ble ikke deportert før februar 1943. På skipet fikk Marie slippe opp på dekk, og hun sang den romantiske slageren «Månestrålen» for fangene om bord mens skipet sakte forlot Oslofjorden. De få overlevende mennene fra transporten glemte det aldri. Ved ankomsten til Auschwitz den 1. desember 1942 ble Marie sendt direkte i gasskammeret med samtlige jødiske kvinner, barn og menn over 50 år, fra Norge.

Frida og Rita ble arrestert den 26. november 1942. De ble internert på Bredtveit fengsel, og ble ikke deportert før den 25. februar 1943 med skipet Gotenland som hadde 158 jøder fra Norge om bord. Det er blitt fortalt at Frida sang for barna på skipet. Frida og Rita ble sendt direkte i gasskammeret i Auschwitz ved ankomsten den 3. mars. 1943.

I konsentrasjonsleiren Auschwitz

Israel og Marie ble sendt i gasskammeret straks de ankom Auschwitz den 1. desember 1942. Det samme gjorde Rita og Frida som ankom senere med Gotenland. De ble drept 3. mars 1943.

Da brødrene ankom konsentrasjonsleiren ble de bedt om å oppgi yrke og alle, unntatt Elias, oppga at de var musikere.

I Auschwitz var det umenneskelige forhold. Det var lite mat, hard jobbing og mishandling. Frank og Herman stod og så på at broren Samuel ble mishandlet stygt av en SS-offiser. Han ble deretter slept bort til «Revier», sykestua, hvilket betød den sikre død. Om kvelden stod brødrene utenfor sykestua og hørte Samuel skrike av smerte og redsel. Det ble da sagt at han måtte opereres. Skrikene var den siste hilsen de fikk fra Samuel. Hans dødsdag var 11. januar 1943.

Elias ble drept 22. februar 1943.

Martin ble drept 14. mars 1943.

Frank Sachnowitz ble etter lang tids sykdom innlagt på sykestuen i Auschwitz. Herfra ble han 30. juli 1943 fraktet til leiren Natzweiler-Struthof. I Natzweiler ble han utsatt for flere umenneskelige eksperimenter før han ble gasset i hjel, 17. eller 19. august 1943. Franks levninger ble sendt til universitetet i Strasbourg for å være del av en samling for «ikke-fullverdige mennesker». Dette var en jødisk skjelettsamling som skulle sikre dokumentasjon av jøder før de forsvant fullstendig fra jorden.

Herman beskriver i sin bok den siste natten han hadde sammen med Frank i Auschwitz: *«På en måte kan jeg si at den 14. mai 1943 ble den siste dagen av min ungdom. Frank var da så svak og så plaget av smerter at jeg måtte få ham på Revier (sykestuen – min anmerkning), enda dette stedet stod for oss som forværelset til krematoriet. Jeg snakket med ham om og om igjen, og fremholdt at jeg selv var blitt reddet på Revier, og at også han var sluppet ut igjen etter dysenterien. Men et eller annet sa oss at for Frank var det ingen redning denne gangen. Den kvelden krøp vi til køys straks vi hadde fått matrasjonen vår. Vi hadde pleid å sove i hver vår køyeetasje på høyre side av inngangen. Frank greide som nevnt ikke å holde på vannet. Han vætete seg hver natt, en ulykkelig omstendighet som gav*

Blockältester en kjærkommen sjanse til å bruke knippelen. Nå hadde jeg fått til en avtale med en voldsforbryter som lå i køyen ved siden av Frank, og vi byttet plass slik at Frank og jeg kunne ligge ved siden av hverandre.».

Denne siste natten minnes de tiden hjemme i Larvik. «Jeg husker ennå varmen i Franks stemme da han snakket om epletrærne i haven hjemme. Hver eneste en i familien hadde hatt sitt eget epletre. Far hadde plantet dem etter som vi kom til verden, og vi var blitt umåtelige stolte av dem. Mellom de yngste av oss ble det etter hvert ren konkurranse om å ha det fineste treet, det som var vakrest på forsommeren og bar mest frukt om høsten. Vi gjødslet og stelte dem. Vi klatret opp i dem og satt og småkjeklet om hvem som hadde det gildeste treet. Den eneste som ikke hadde fått noe tre, var mor. Hun skulle visst ha plantet det selv, men det ble ikke til det. Jeg husker far plantet det den dagen hun døde. – vi var midt i mai nå. Om en snau måned ville trærne der hjemme stå i fullt flor, lik lyse og lette rokokkodamer i det grønne.»

Herman sier noe av det som gjorde at han overlevde var evnene til å drømme om en annen verden, og å drømme tilbake til det som en gang var. Viktigst var antakelig at han hadde oppgitt at han var musiker da han ble innskrevet i leiren. Han ble etter hvert plukket ut til å være med i et orkester. Dette gjorde at han tidvis slapp det tyngste slavearbeidet og at han noen ganger fikk litt ekstra mat.

Da de allierte nærmet seg Auschwitz, ble Herman beordret ut på dødsmarsjene sammen med de andre fangene. Han var innom flere leirer før han endte opp i Bergen-Belsen. Han var der til han ble befridd av allierte styrker 15. april 1945.

Hjemkomst og livet etter krigen

Herman kom hjem til Larvik 6. juli 1945. «Det var alltid «Prinsegata» jeg så når jeg lengtet hjem til Larvik», sa den hårdt rammede Herman Sachnowitz da Larvik Ungdomskorps, hvor han var et fremtredende medlem, ga ham sin velkomst den 6. juli. (Sitat Larvik 300 år.)

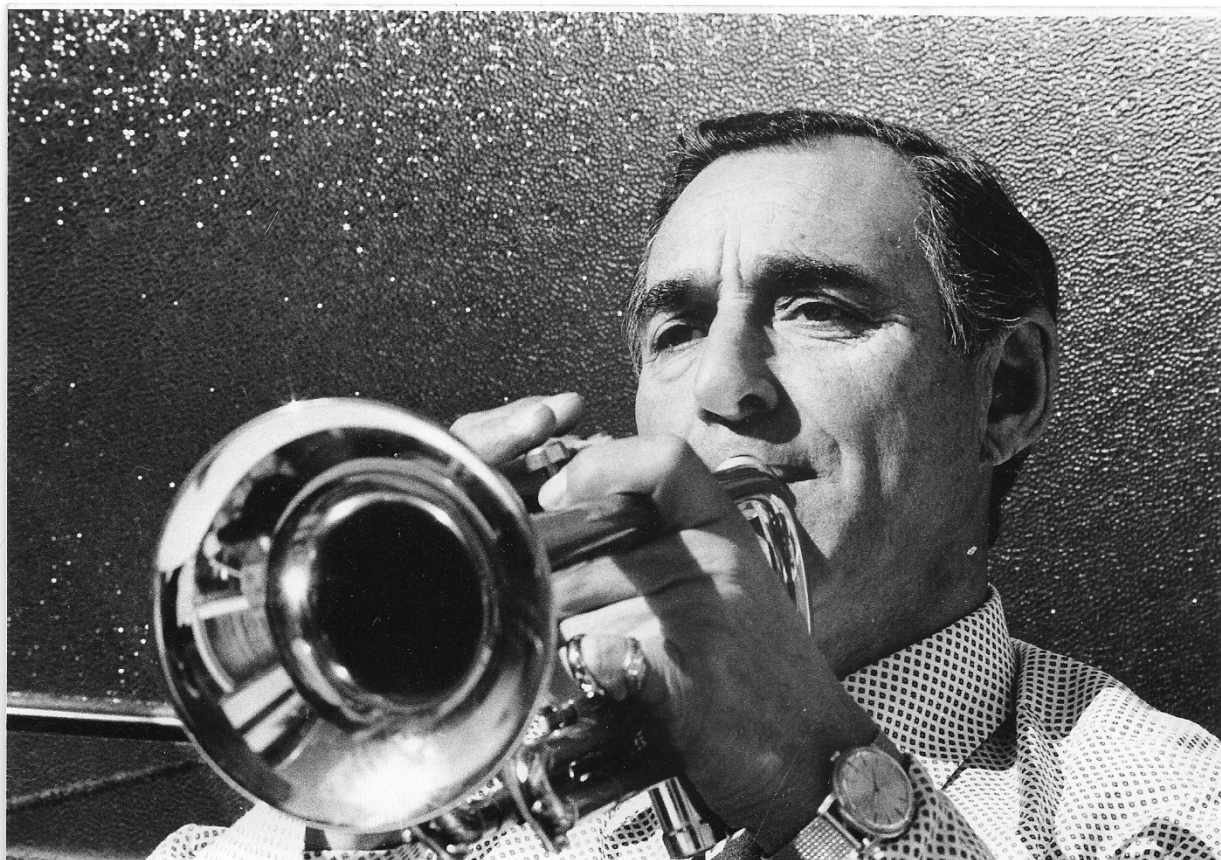
Dagen etter hjemkomsten gikk Herman hjem til Sveins gate 15. Han gikk opp Nansetgaten, bort Håkons gate, til Sveins gate 15. «Der – over porten – lyste Velkommen hjem! Mot meg, flettet av duftende bar fra norsk granskog. Jeg gikk gjennom huset, som tyskerne hadde hjemsøkt. Stuene var tomme, ribbet for alt, de som jeg. Ingen ventet meg her. Men på sett og vis var de nærmere nå, mine kjære, nærmere enn på lenge, og det ble her jeg tok den endelig avskjed med dem alle. Farvel far – farvel Frank – farvel alle mine! Jeg åpnet vinduet mot haven. Der utenfor stod epletrærne. Det var blitt like store med årene. Der var Franks tre. Der var mitt eget. Fridas tre. Maries. Alle sammen. Mors tre, som far selv hadde plantet den dagen hun døde. Og alle trærne, hvert eneste ett, stod i sin rikeste blomstring. Fulle av lys og lyd. Lyden av tusen små bier i sin høysommer.»

Etter krigen overtok Herman damekonfeksjonsforretningen Ekko som Elias hadde drevet før krigen. Eiendommen Sveins gate 15 beskrives som slitt i flere av brevene fra Hermans advokat etter krigen. Det var en «kamp» å få erstatning for det som var tatt fra familien, Sveins gate var ribbet for interiør og nedslitt etter at tyskerne hadde brukt eiendommen. Det samme fortelles om Gjein gård som ble

brukt av hirdens ungdomsfylking. Det tok Herman flere år å få oppgjøret for familiens eiendommer og eiendeler.

Herman giftet seg med Paula, født Damelin, i 1948. De fikk to døtre; Rita og Marion. I deres tid var spisestua mest i bruk, både som stue og spisestue. Han spilte i byens storband, var aktiv i Handelsstanden og Rotary og han var formann i Musikkens venner i Larvik en periode.

I 1965 flyttet Herman med kone og sine to døtre til Oslo. Han pendlet til Larvik og drev fortsatt forretningen i byen frem til han døde i 1978. Av avisinnlegg ser det ut til at forretningen da legges ned.

Figur 24 Herman Sachnowitz med trompet i 1976. Kilde: Per Nyhus' fotosamling, Larvik museum, Vestfoldmuseene

Sammen med Arnold Jacoby fortalte Herman detaljert om opplevelsene sine i Auschwitz. Boka *Det angår også deg* kom ut i 1976. Den fikk umiddelbart stor oppmerksomhet og har kommet ut i flere opplag i årene etter. Den er distribuert som klassesett i skolen og oversatt til en rekke språk. Boka er et tidsvitne som gir et lite innblikk i årene i Auschwitz. I boka sier Herman at han ville overleve fordi han ville fortelle verden om grusomhetene på vegne av hans drepte familie og alle de som meningsløst ble drept og med håp om at historien ikke skal gjenta seg.

Det angår også deg ble av historikere i 2015 pekt ut som de beste og viktigste bøkene om andre verdenskrig i Norge med følgende begrunnelse: «Fortellingen om fangenskapet er gruvekkende og

åpenhjertig, og bokas tittel vitner om at den ble skrevet i en tid da bevisstheten om Holocaust var i ferd med å bryte gjennom i Norge.»

I boka «Det angår også deg» gjengis i slutten av boka et intervju med Herman. Det står at han i perioder var sterkt plaget av det han hadde opplevd i konsentrasjonsleirene. Senere flyttet han til Oslo, bl.a. for å komme bort fra minnene som var knyttet til barndomshjemmet. Herman døde 5. mars 1978.

Herman ligger begravd på den jødiske delen av Østre gravlund i Oslo.

6. Historisk kontekst

I 1940 var det kun 42 jøder i Vestfold. Det var ikke mange, men antallet gjorde fylket til et av de geografiske områdene i Norge med størst jødisk befolkning etter Oslo, Trondheim og Bergen.

Det som skilte jødene fra den øvrige befolkningen, var den religiøse tilhørigheten. De jødiske familiene i Vestfold var først og fremst var de vanlige borgere hvor barna gikk på skole og drev med fritidsaktiviteter. Familiene i Vestfold hadde i ulik grad kontakt med det større jødiske felleskapet i Oslo. Familien Sachnowitz var medlemmer av Det Mosaiske Trossamfunn i Oslo.

Sachnowitz var en av de første jødiske familiene som bosatte seg permanent i Vestfold i 1910. Utover i 1920-årene kom det flere familier med småbarn som bosatte seg i Tønsberg. En majoritet av jødene som bodde i Vestfold i 1940 hadde samme bakgrunn som de første jødiske familiene som kom hit. De kom fra familier som utvandret eller flyktet fra det som i dag er Polen, Latvia, Litauen og Hviterussland.

Den jødiske historien i Norge er kortere enn i andre europeiske land, men samtidig kan jødene sies å være den første minoriteten som bosatte seg i Norge i moderne tid. Den store gruppen av jødiske innvandrere kom til Norge da østeuropeiske jøder tok til å emigrere fra det russiske tsarriket etter 1881. Fram til utbruddet av 2. verdenskrig drev de fleste med handel og flertallet hadde sine egne foretak.

I april 1940 okkuperte Tyskland Norge. Larvik var viktig for tyskerne, og det tyske sikkerhetspolitiet hadde et av sine tjenestekontorer, Aussendienststellen, her. Det sterke tyske nærværet gjorde at situasjonen for Sachnowitz-familien brått ble vanskeligere da Norge ble okkupert. De opplevde trakassering både fra okkupantene og fra tyskvennlige nordmenn. Familien opplevde å få butikkvinduene sine knust, og på butikkvinduet som vendte ut mot Torget ble det skrevet «Jødene er skyld i krigen».

For familien Sachnowitz ble livet endevendt fra å være et godt liv i Larvik, til å merke jødehatet og antisemittismen på kroppen allerede fra 1940. Som Larviks eneste jødiske familie, var familien Sachnowitz hele tiden i det tyske politiets søkelys. Familien flyttet til Gjein gård i Stokke for å komme seg unna nazistene i Larvik.

Mennene i Sachnowitz familien ble arrestert av lensmann Gran i Stokke 26. oktober 1942 hjemme på Gjein. Dette var de 5 sønnene og faren deres. Alle de mannlige jødene på Østlandet ble arrestert denne natten. Jødene ble ført til Berg fangeleir utenfor Tønsberg. Jentene i familien, Marie, Rita og Frida, ble alle arrestert den 26. november.

Den største deportasjonen av norske jøder skjedde 26. november 1942. Da ble i alt 555 personer sendt ut av landet. 529 personer ble deportert med skipet DS Donau. På dette skipet var Israel, Martin, Elias, Samuel, Herman, Frank, og Marie Sachnowitz. Rebekka og Rita Sachnowitz ble arrestert den samme dagen, men ble først deportert sammen med 158 andre jøder den 25. februar 1943 med skipet Gotenland. Hele familien Sachnowitz ble sendt til Auschwitz.

I 1942 bodde det om lag 2100 jøder i Norge og 773 av disse ble sendt til konsentrasjonsleirer i Tyskland i løpet av 1942/1943. Bare 38 av dem overlevde. Herman Sachnowitz var en av disse 38.

Ved krigens slutt var over seks millioner jøder blitt drept. En million av dem ble drept i Auschwitz alene.

Etter krigen var det jødiske samfunn sterkt redusert. I 1946 befant det seg 559 jøder i landet. Rasisme og jødehat har vært en del av deres hverdag opp til vår tid. Etterkrigsmyndighetene viste liten forståelse for det særegne ved de jødiske overlevendes krigserfaringer. Deportasjonen ble i liten grad et tema under landssvikoppgjøret og det skulle vise seg vanskelig å få tilbake eiendeler som var inndratt i krigsårene. Det tok lang tid for mange å få tilbake bolig og arbeid. Dette var også tilfelle for Herman Sachnowitz som brukte flere år på å få tilbake familiens eiendom på Gjein og iallfall noe erstatning for alt som var tatt fra dem.

De siste tiårene har storsamfunnet endret seg i retning av økt forståelse og aksept. Mye av dette kan forklares med at det siden 1990-tallet har vært en markant økning i historieformidlingen om jøder i Norge generelt og særlig deres skjebne under 2. verdenskrig. Da hadde jødiske enkeltpersoner allerede begynt å fortelle om sine erfaringer i bokutgivelser. Herman Sachnowitz var en av de.

7. Fredningsobjektene. Del 1.

Epletrær, hovedbygning eksteriør, garasje, portene og hagen.

7.1. Innledning

Sveins gate 15 er en stor villa med stor og romslig hage. Villaen er bygd med mange vinduer, karnapper, arker og skifer på taket. Eget rom til bad og wc nede er tidlig og moderne. Stilmessig hører bygningen til byggmesterjugend, en typisk byggestil for mellomklassen i Norge i mellomkrigstida. Eiendommen vitner om en byggherre med økonomisk kapasitet og velstand.

Villaer i romslige hager, slik som Sveins gate, kan knyttes til hagebyideologien. Ebenezer Howards ideer om hagebyer spredte seg til Norge og Europa i tiden før første verdenskrig og gikk ut på å hente det beste fra byen og fra landsbygda. Idealet var at folk skulle bo med mye frisk luft og vegetasjon rundt seg, ha mulighet for å dyrke nyttevekster i egne hager og ha kort vei til jobb, skole og butikker.

7.2. Epletrærne

Bak garasjen, og nordover og i en krans mot eiendomsgrensa i nord, står fremdeles alle de 8 epletrærne Israel Leib Sachnowitz plantet for hvert av barna sine. Det er 8 epletrær av ulik type. Herman forteller i sin bok at barna konkurrerte om å ha det fineste og største treet og at de gjødslet og vannet for å vinne denne konkurransen.

Da Sara Sachnowitz døde i 1939 plantet Israel et tre for henne også. Dagens eiere mener at dette er pæretreet som står midt i klyngen, mot sørøst.

Figur 25 Frida foran epletrærne i haven i Sveins gate 15. Fotografi fra ca 1935. Foto utlånt av familien

Dagens eiere har brukt profesjonell hjelp til beskjæring omtrent hvert 5. år. Trærne er beskåret med bred krone, slik det var vanlig frem til omtrent 1960. I tillegg beskjærer eierne trærne årlig. Dette vedlikeholdet har gitt livskraftige trær selv om de snart er 100 år. Alle epletrærne er ulike sorter, men vi vet på fredningstidspunktet ikke hvilke sorter de ulike trærne er.

Figur 26 Kart med angivelse av de ulike trærne bak garasjen og nordover/bakover i hagen. Kart utarbeidet av Kulturarv

Figur 27 Epletrærne juni 2022. Foto: Siv Abrahamsen, Kulturarv

Figur 28 Epler på Franks tre september 2021. Fotografi av Siv Abrahamsen

7.3. Hovedbygningen

Det finnes tegninger av hovedbygningen fra den opprinnelige byggesøknaden i 1922 i kommunens byggesaksarkiv. Disse er revidert med rødt penn i 1923.

7.3.1. Eksteriør

Da hovedbygningen ble oppført i 1922 bestod den av full kjeller og to etasjer, samt loft. Villaen er i reisverk, kledd med liggende panel. Taket er saltak som opprinnelig var tekket med skifer. Bygningen har to piper. Muren er av naturstein. Alle vinduene er krysspostvinduer med 4 eller 6 rammer. Stilmessig hører bygningen til jugendstil og nyklassisisme.

Figur 29 De reviderte tegningene av Sveins gate 15 fra 1923. Kilde: Larvik kommunes byggesaksarkiv

Bygningens hovedfasade er mot sør og mot Sveins gate. Denne fasaden har en stor ark på midten, og to mindre arker på hver side av denne. Arkene har buede former. I den midterste og største arken er det en verandadør som leder ut til balkongen som er over karnappet midt på bygningen. Verandadøra har overlys og sidevinduer. Øverst i arken er et lite trekantet vindu til loftet. Fasaden har krysspostvinduer med 4 rammer i de små arkene. I 1. etasje er det krysspostvinduer med 6 rammer under de to små arkene. Karnappet som er plassert midt på bygningen har et krysspostvindu med 6 rammer mot gata og krysspostvinduer med 4 rammer på hver side. Arkene og karnappet gir et flott og imponerende inntrykk.

I 2012 ble det satt opp et blått minneskilt på fasaden mot sør. På minneskiltet står det at «Den jødiske familien Sachnowitz bodde her fra 1922. Deportert til Auschwitz 1942-43. 8 ble drept. Bare Herman kom tilbake. Bodde her med sin familie til 1965.»

Figur 30 Sveins gate 15. Fasade mot sør. August 2022. Foto: Siv Abrahamsen, Kulturarv

Figur 31 Sveins gates fasade mot sør og mot vest. Juni 2022. Foto: Siv Abrahamsen, Kulturarv

Inngangspartiet ligger på bygningens fasade mot vest. Inngangspartiet har en dobbel dør med overlys. Det er to krysspostvinduer vinduer med 6 rammer i hver etasje. Inngangspartiet har et enkelt overbygg/tak som står på søyler. Taket er tekket med sink. Trappa er støpt, vender mot sør og har skiferheller. Inngangspartiet har smijernsgelender av samme type som i porten.

Figur 32 Sveins gate 15. Fasade mot vest. August 2022. foto: Siv Abrahamsen, Kulturarv

Fasaden mot nord vender mot hagen. Fasaden har en stor, buet ark med krysspostvindu med 6 rammer og et lite trekantet vindu øverst på loftet. Midt på bygningen har den et tilbygg med kjøkkendør med overlys, et krysspostvindu med 6 og 4 rammer. Kjellernedgangen går via tilbygget. Både tilbygget og kjellernedgangen har sinktak. Kjellerlemmen er i tre. Fasaden har også en dør med overlys i den østre delen.

Figur 33 Sveins gate 15. Fasade mot nord og mot hagen. Foto: Siv Abrahamsen, Kulturarv

Fasaden mot vest har to krysspostvinduer med 6 rammer i 2. etasje. I første etasje har fasaden et krysspostvindu og et karnapp med krysspostvinduer med 4 og 6 rammer. Karnappet har sinktak.

Figur 34 Sveins gate 15. Fasaden mot øst. August 2022. Foto: Siv Abrahamsen, Kulturarv

7.3.2. Endringer i eksteriør:

Informasjonen om endringer er opplysninger fra Rustenberg og Knutsen, dagens eiere.

Tak: Skifertaket ble erstattet med sorte Decra takplater i 1987. Bygningen hadde i 1987 skifer mot Sveins gate/sør, mot nord var det sinkplater. I den østlige delen av takflaten mot nord var det en skade fra en brann i 2. etg.

Vinduer: Alle vinduene ble byttet ut tidlig på 1990-tallet. Vinduene som var fra rundt 1970/80. Dagens eiere fikk laget thermopanvinduer med doble glass som var bestilt på mål slik at de passet inn i de opprinnelige vindusåpningene. De har samme inndeling som opprinnelig, men uten småruter i øverste ramme. Vindusbelistningen er også skiftet ut med trykkimpregnert materiale og tilsvarer opprinnelig belistning.

De trekantete vinduene i arkene og i gavlene ble også byttet ut på 1990-tallet. De tilsvarer de opprinnelige vinduene, men mangler en midtspresse. Det var også et trekantet vindu i gavlen mot øst som ble fjernet ca 1980.

Vinduet mot 2. etasje i sørøst er flyttet omtrent $\frac{1}{2}$ m. Årsaken er at man fjernet balkongen og balkongdør og innredet et stort rom til to soverom på 1990-tallet.

Kledning: Dagens kledning er fra omtrent 1990. Bygningen hadde da stående kledning som da ble skiftet ut med spesiallaget panel, basert på panelrester man fant på loftet. Panelet er Royal impregnerert kledning som males med vanlig oljemaling.

Figur 35 Sveins gate 15 ca 1990. Råtne vinduer og uoriginal kledning er skiftet ut og bygningen er i stor grad tilbakeført til opprinnelig utseende. Privat fotografi fra eier Rustenberg/Knutsen

Inngangsparti: Vi ser av de opprinnelige tegningene, som er endret med rød penn, at Israel Sachnowitz hadde planer om å bygge et takoverbygg med veranda som inngangsparti. Det ser imidlertid ut til at dette aldri ble gjort. Bygningen har i dag et enkelt overbygg/tak med søyler og det er laget ny trapp som vender mot sør. Taket er tekket med sink. Trappa er lagt med skiferheller. Inngangspartiet har smijernsgelender av samme type som i porten og det er sannsynligvis Herman Sachnowitz som bygde om inngangspartiet.

Figur 36 Frida og Frank på trappa foran huset i Sveins gate 15. Fotografi fra rundt 1937. Bildet viser at det ikke er overbygg over inngangspartiet. Vi ser også opprinnelig kledning og vinduer og skimter noe av den opprinnelige inngangsdøra. Fotografi utlånt fra familien

Tilbygg mot nord: I dag er det et buet karnapp med vinduer og kobbertak, midt på fasaden, mot hagen. Det er bygget en kjellernedgang med lem, i tilknytning til denne. Karnappet og kjellernedgangen er oppført av dagens eiere og stod ferdig i 1999. De fjernet et tilbygg/skut oppført med lecamur, antakelig gjort rundt 1970. Det var da nedgang til kjelleren i tilbygget.

Figur 37 Sveins gate 15 rundt år 1990. Her ser vi den stående kledningen og skutet/tilbygget mot nord som ble erstattet med karnapp og kjellerlem i 1999. Den stående kledningen er også skiftet ut. Privat fotografi fra eier Rustenberg/Knutsen

Karnapp mot øst. Karnappet mot øst hadde opprinnelig balkong over tak, med utgang fra det store soveværelset som da var ett rom. Balkongen hadde råteskader og ble fjernet da bygningen ble kledd om.

Detaljering: Dagens eiere har tilbakeført belistningen rundt dører og vinduer, samt vannbrett.

Piper: pipeløpene er opprinnelige og fikk beslag da taket ble skiftet.

7.4. Garasjen

Garasjen ble oppført i 1954 av Herman Sachnowitz. Tegningene fra 1954 viser en trebygning, på betongsåle med sementblokker med tre små vinduer på den ene langveggen og dør på den andre. På taket var det eternittplater. Tegningene er gjenbrukt fra en annen garasje på Nanset og angivelse av retningene er ikke korrekte. Garasjen har fremdeles en opprinnelig dør med vindusfelt i dørbladet, mot øst. Den har opprinnelig kledning. Et lite overbygg er oppført med dør mot vest (inn mot naboeiendommen i vest).

Endringer:

Garasjen fikk erstattet opprinnelig tak som var av eternittplater, med takplater som på hovedhuset, i ca 2010. Rundt 1990 ble en vippedør erstattet med leddport. I 1985 fikk garasjen et tilbygg mot nord. Tilbygget huser pumpehus til bassenget. Mot vest har garasjen et overbygg med egen dør mot sør. Tilbygget mot nord og overbygget mot vest er ikke med i fredningen.

Figur 38 Sveins gate 15. August 2022. Garasjen fasade mot sør. Foto: Siv Abrahamsen, Kulturarv

Figur 39 Sveins gate 15. Garasjen med tilbygg/overbygg med dør i fasaden mot sør. August 2022. Foto: Siv Abrahamsen, Kulturarv

Figur 40 Sveins gate 15. Garasjen fasade mot øst. August 2022. Foto: Siv Abrahamsen, Kulturarv

Figur 41 Sveins gate 15. Garasjen fasade mot nord. Tilbygg med pumpehus. August 2022. Foto: Siv Abrahamsen, Kulturarv

7.5. Portene

Eiendommen har smijernsporter oppført samtidig med garasjen. Det er to porter; en dobbel til å kjøre igjennom, og en enkel man kan gå gjennom. Portene er satt opp av Herman Sachnowitz. På den doble porten er «No 15» smidd øverst i rankeraden. Smijernsportene er festet til steinsøyler i granitt.

Figur 42 Portene inn til eiendommen. Foto: Siv Abrahamsen, Kulturarv

7.6. Hagen/Områdefredningen

Hagebruk var viktig som matauk langt opp i tid. Det å ha en stor hage betød frukttrær som epler, pærer og kirsebær. Dette er de fruktsortene som finnes i Sveins gate i dag og som er fra før krigen, plantet av Israel. Utover dette har hagen hatt plommetrær og bærbusker i tidligere tider.

Hagen var også rekreasjon og avslapning. På et fotografi fra før krigen ser vi Israel og Herman ute i hagen. Man har tatt ut møblement for å nyte det varme været.

Figur 43 Israel og Herman i hagen i Sveins gate 15, omtrent år 1924. Innemøbler er tatt ut for å nyte vårværet. Fotografi utlånt av familien

Hagen består i dag av epletrærne, som står i en krans, som en egen sone mot nordvest, svømmebasseng i hele den østlige delen og en sitteplass ved huset og kjøkkeninngangen. Langs svømmebassenget er det plantet busker som rododendron, laurbær og andre eviggrønne busker/hekkplanter. Dette gjør at svømmebassenget er skjermet og kun kan sees når man står nord på tomta.

I innkjørselen, mot naboen i vest står et kirsebærtre med betydelig alder og som nok er plantet av Israel Sachnowitz.

Det er roser langs hele sørveggen, og det er hovedsakelig syringer og andre busker mot Sveins gate, og mot øst foran hovedbygningen. Flere av disse er opprinnelige.

Det var grusgang rundt hele huset da dagens eiere overtok i 1985. De fjernet grusgangene og la gress. I innkjørselen var det asfalt med varmekabler inn til garasjen. Dette var lagt av Herman, som hadde fine biler.

I 1970 ble det oppført svømmebasseng i hagen. Plasseringen i søknaden er ikke slik bassenget ligger i dag, men var tenkt plassert lenger mot nord. Eierne forteller at det ble fjernet plommetrær, morelltre og ripsbusker for å bygge bassenget.

Eiendommen har stakittgjerde rundt det hele. Mot Sveins gate er det en kjøreport i smijern og en egen, mindre port når man går, også denne i smijern.

8. Kildehenvisninger

Litteratur

Bruland, Bjarte. *Holocaust i Norge. Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*. Dreyers forlag Oslo 2017

Christophersen, Egil. *Vestfold i Krig*. Utgitt av Bokkomitéen Vestfold i Krig. 1995.

Larvik kommune. Kulturminneanalyse for Larvik by 2004.

Nilsen, Thomas. *Familiene som forsvant. Den jødiske befolkningen i Vestfold 1880 – 1945*. Liv Forlag/Forlagshuset i Vestfold 2015.

Nilsen, Thomas. *Krig og Fred. Vestfold våren 1945*. E-forlag 2015

Nyhus, Per. *Larvik A-Å*. Østlandsposten AS og Per Nyhus 1999.

Nyhus Per. *Krigsår i Larvikdistriktet*. Forlaget for historie, Langs Lågen A/S. 1990

Wasberg, Gunnar Christie. *Larvik 300 år. Hva byen var, og slik den ble*. Utgitt av Larvik kommune 1971.

Sachnowitz, Herman. *Det angår også deg*. Fortalt av Arnold Jacoby. J.W. Cappelen Forlag AS. 1976.

Internett:

Facebook «du vet du er fra Larvik når....»; innlegg om Sveins gate kommentert av Kristian Hunskaar, historiker ved Riksarkivet.

Forskning.no: <https://forskning.no/historie-andre-verdenskrig-boker/de-beste-bokene-om-krigen-i-norge/463389>

<https://www.xn--jdedommen-l8a.no/mesusa-et-utvendig-symbol-pa-et-jodisk-hjem/>

Jødisk museumoslo.no

Kommunedelplan for Larvik by 2021 - 2033. Temakart for antikvariske bygg, kart og bestemmelser.
<https://www.larvik.kommune.no/administrasjon/planer-og-strategier/kommunedelplaner/kommunedelplan-larvik-by-2021-2033/>

Lokalhistoriewiki.no: *Sveins gate*. https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Sveins_gate

Snublestein.no;

Store norske leksikon. Snl.no. diverse artikler

Vestfoldmuseene: <https://mediaarkiv.vestfoldmuseene.no/fotoweb/archives/5029-Alle-bilder-Vestfoldmuseene/Indekserte%20bilder1/FotoWeb%20Opplasting/Runes/1940%20J.%20Sachnowitz%2C%20a%20Larvik.JPG.info>

Vestfoldmuseene – video med Ane Ringheim som forteller om familien Sachnowitz .
https://m.facebook.com/watch/?v=3179052838993288&_rdr

Vi350.no. Internettside utarbeidet for feiring av Larvik by 350 år i 2021.

Utrykte kilder

Larvik kommunes byggesaksarkiv for eiendommen Sveins gate 15.